

NASELJA I PORIJEKLO STANOVNIŠTVA

Rogatički kraj bio je dobro naseljen još od najstarijih vremena. Ljudska naselja ovdje počinju u preistorijskom dobu (bronzanom i halštatskom periodu), pa se, nakon izvjesnog prekida, nastavljaju i kroz razne istorijske epohe smjenjuju i nadopunjuju sve do naših dana. Po svojoj prošlosti u pogledu slovenskih naselja ovaj kraj spada u regiju vizantijsko orijentalnog kulturnog naslijeđa. U njemu su slovenski doseljenici, pod uticajem vizantijske prosvijećenosti, od VI do IX vijeka stvorili svoje plemensko župsko uređenje i dali nova imena svojim naseljima.

Ali, ni u poplavi slovenske toponomastike ipak nisu iščezla sva imena starijih naselja u ovome kraju. Selo Obre u naselju Buđu, sjeverno od Prače, podsjeća na nekadašnje Avare, koje su stari Sloveni nazivali Obrima. Izgleda da i naziv sela Batovo u naselju Sočicama vodi porijeklo od imena Batona, slavnog vojskovođe ilirskog plemena Desidijata.

Nema dokaza po kojima bi se moglo zaključiti da su se granice slovenskih župa podudarale sa granicama manjih administrativnih jedinica rimske odnosno vizantijske države. Vizantijski car i pisac Konstantin Porfirogenet u svojim djelima polovinom X vijeka spominje pojedine slovenske župe koje su nikle u dubokom kontinentalnom zaleđu Jadrana. Jedna od takvih bila je u našem kraju župa boračka, koja je to ime dobila po župskom utvrđenju Borač. Župa boračka, u prvo vrijeme dosta mala, predstavljala je niže upravno tijelo, ali kasnije, kada je u njoj proširivanjem granica u području starovlaških planina sa obje strane rijeke Drine obuhvaćen veći broj

naselja i kada je cio ovaj kraj ušao u fazu razvijenog feudalizma, »slavni grad« Borač sa svojim Varošitima postao je politički, kulturni, privredni, pa i saobraćajni centar u zemljama velikih feudalnih gospodara Pavlovića, koji su iz njega vladali svojim podanicima. U Borač su dolazili dubrovački slikari, krojači i druge zanatlije. Pavlovići su u ovom gradu izdavali povelje i primali strane diplomate. Držali su glumce i svirače za svečane priredbe, a nekada te družine slali i na svečanosti u Dubrovnik. Ima primjera da su iz ovoga kraja u drugoj polovini XIV vijeka odlazili dječaci (Bogdan Dobrašinović iz Varošišta i Miroslav Stančić iz Borča) radi izučavanja zanata u Dubrovnik.

U boračkoj župi bila su poznata i druga naseljena mjesta. Tako se kao trgovi spominju: stari trg Prača i Vrhbosna iz XIII vijeka, Višegrad iz XIV vijeka i nešto kasnije Rogatica (1425) kao trgovačko mjesto do kojeg je kramar Hlapac Stanković nosio neko srebro iz Dubrovnika. Dok su se ovi trgovi po svojoj važnosti vremenski smjenjivali, vojničke centre sa stalnim vojnim posadama predstavljali su gradovi: Borač, Pavlovac u Prači, Pavlovac kod Višegrada, Vrtar i Hrtar na Drini i Hodideđ pred Vrhbosnom. U trgovačkom i privrednom pogledu bile su značajne carinarnice u Borču, Ustikolini, Glasincu i Olovu, koje su, kao zakupci, držali većinom Dubrovčani. Sa svojom trgovačkom moći i svojim sirovinama župa boračka bila je izvor odakle su Dubrovčani crpili znatan dio svog bogatstva. Med, vosak, vunu, stoku i bijeli mrs, kožu, krzna i drvo izvozili su Dubrovčani iz ovih krajeva, a uvozili ulje, vino, so, južno voće, usoljenu morsku ribu i biber, skupocjeni nakit, razne tkanine, oružje i pojedine druge artikle mediteranske proizvodnje. Iz rudnika Olovo izvozili su veće količine olova. U vezi sa stočarstvom Glasinac se više puta spominje u knjigama dubrovačkog arhiva u vremenu od 1404—1430. godine. Vojvoda Radoslav Pavlović imao je kuću u Dubrovniku i bio je počasni dubrovački građanin.

GRB GRADA BORČA

Sve ove ekonomske i kulturne veze sa Primorjem u XIII, XIV i prvoj polovini XV vijeka pokazuju snažan proces koji je duboko uticao na ekonomiku ovog područja. Trgovački promet sa Dubrovnikom iz ovog kraja odvijao se prenošenjem robe na konjskim tovarima starim putem preko Sutjeske i Čemerna.

Prema mnoštvu očuvanih srednjovjekovnih spomenika — stećaka (kojih je 1887. godine bilo 3471) može se zaključiti da je u ovom području stočarsko-zemljoradnička privreda bila vezana za život u malim seoskim naseljima. Da je vladajući sloj u ovome kraju još i u prvoj polovini XV vijeka bio grupisan po plemenima, bratstvima i kućama najbolje se vidi iz teksta ugovora sa Dubrovnikom (1423—1427) u kojima vojvoda Radoslav Pavlović navodi na prvom mjestu kao svjedoke pet kneževa kao svoju braću ili ljude »bratstva našega«, pored drugih koje naziva svojim »slugama«.

Rijetko su se gdje u većem broju sačuvala i imena sela koja nose prezimena srednjovjekovnog plemstva kao što je to slučaj u okolini Rogatice. U ovim selima su starinci izumrli, izginuli ili su se iz njih tokom vremena iselili, pa ih tu više nema: Bjelosavići, Blažijevići, Brankovići, Bogdašići, Cudrovići, Dobroušići, Draguljevići, Golubovići, Grbići, Hadrovići, Jarovići, Kopjevići, Moišići, Maravići, Mrkonjići, Mrgudići, Oprašići, Ozerkovići, Pavičići, Pariževići, Pešurići, Pijevčići, Pribošijevići, Preljubovići, Primčići, Rađevići, Rusenovići, Sokolovići, Starčići, Vranjevići, Vražići, Vratisalići, Vukosavljevići, Djevovići i Živaljevići. Među ovima su Brankovići, Oprašići, Preljubovići i Sokolovići valjda oni rodovi koji su ta svoja stara naselja najkasnije napustili. Drevno porijeklo imena prisutnih i danas, jedan je od najjačih dokaza da je ovdje sačuvan i kontinuitet stanovništva, pa ni promjene koje su vremenom nastale nisu mogle imati za posljedicu da se ta stara imena zaborave. Vrijedno je spomenuti i neka sela koja su nastala ili samo promijenila svoja stara imena u periodu iza turskog osvajanja: Arnautovići, Begzadići, Dobromerovići, Šatorovići, Džankići, Džindići, Ferizovići, Šainovići i Turkovići. Neosporno je da su ova sela dobila imena ili po rodovima novih doseljenika ili po novim prezimenima domaćih konvertita.

Za Sokolac se pozitivno zna da se kao naselje razvio tek u turskom periodu novijeg vremena. Zbog svojih geografskih prednosti i terenskog prostranstva, a naročito zbog bogate sirovinске baze za ishranu ljudstva i stoke, Glasinačka visoravan služila je u turskom periodu kao poznato zborna mjesto za okupljanje ratnika pred razne vojne pohode. Godine 1862. podignut je prvi han u Sokolcu oko kojeg se, na glavnom drumu, razvilo grupisano naselje. Tako je Sokolac postao središte za cio Glasinački kraj i njegova naselja.

Rogatice kao naselje pod tim imenom datira još iz vremena prije turskog osvajanja. Na njenom gradskom području do danas su očuvani pojedini lokaliteti (Dvorska voda, Carina,

Toplik, Vijenac, Gradac i Gračanica) koji predstavljaju posebna poglavlja u imeniku ovog ranijeg trga u boračkoj župi. Rogatica je po dolasku Turaka dobila ime Čelebi Pazar. Turski izvori iz XV vijeka bilježe da je i u Rogatici došlo do pritiska, koji se naročito ogledao u islamizaciji domaćeg stanovništva. Zbog toga je uslijedilo i djelomično povlačenje na selo ili iseljavanje jednog dijela starih porodica. Međutim, koristeći se slobodom ispovijedanja islama, koji je podanicima garantovao građanska prava, znatan broj porodica, ne samo u gradu nego i po selima, prelazio je na islam.

Nadgrobni »nišani« sa natpisima ćirilicom braće Hasana i Ahmeta Radilovića u selu Čadovini, Mahmuta Brankovića sa Petri polja iz sela Brankovića i Radivoja Oprašića iz sela Oprašića, kao i Sulimana Oškopice iz sela Oškoplja, svi ukrašeni simbolima njihovog vojničkog staleža i ostalim obilježjima koja podsjećaju na njihovo vlastelinsko porijeklo, vidno pokazuju liberalnu obazrivost islama u ovim krajevima. Ovi dragocjeni spomenici u rogatičkom kraju imaju istorijsku vrijednost i u tome što se odnose na domaće ljude, koji i u novim prilikama nastavljaju svoju staru tradiciju ćirilskog pisanja tekstova sa amblemima kakvi su poznati i kod ranije hrišćanske vlastele. Reljefni lav na nišanu Mahmuta Brankovića, kakav je poznat i u grbu despotske kuće Brankovića, kao i istorijski tekst na nišanu Radivoja Oprašića koji sadrži neobičnu ljepotu živog narodnog govora iz XV vijeka, izrazito pokazuju da ovi spomenici nisu samo svjedoci prve islamizacije nego i vidni dokazi o porijeklu stanovništva ovog kraja.

Porijeklo »Sinan-vojvode«, koji je živio u Rogatici kada su vojvode u ovim krajevima bili nosioci vojne i civilne vlasti na »Serhatima«, ostalo je neutvrđeno. Ovdje treba spomenuti i nekoliko imena visokih dignitara iz tog doba. Sinan-paša Borovinić identifikovan je kao potomak kneza Borovinića, rođaka vlastelina i vojvode Radoslava Pavlovića, odgojen kao adžami oglan. On je kao veliki vezir poginuo pri osvajanju Kaira 1517. godine. Za Ali-pašu Semiza Pračića iz Prače utvrđeno je da je kao adžami oglan postao janjičarski aga, zatim beglerbeg Rumelije, pa namjesnik u Egiptu i konačno umro kao veliki vezir 1564. godine. Najčuvaniji veliki vezir Mehmed-paša Sokolović rođen je ili u selu Sokolovićima u rogatičkom kadiluku ili u selu Sokoline višegradskog kadiluka. Značajna je činjenica da se Mehmed-paša iz ovih krajeva preko »divširme« kao adžami oglan uzdigao do najvišeg stepena moći u Turskom Carstvu i da je kao izraziti sljedbenik islama, po tadašnjem kursu zvanične politike, uzeo velikog udjela pri obnavljanju srpske patrijaršije u Peći. Istorijski izvori pokazuju da je iz

velikog kruga ovog čuvenog roda ponikao veliki broj i drugih velikodostojnika u Turskom Carstvu, a u odsudnim časovima nacionalne istorije taj isti rod dao je obnovljenoj srpskoj patrijaršiji i nekoliko poglavara pravoslavne crkve (Makarija, Antonija i Savu). Da su i islamizirani Pavlovići spadali u red »velike gospode« u turskom carstvu svjedoči i pismo Alibega Pavlovića iz druge polovine XVI vijeka, koje on upućuje Dubrovčanima pred proslavu nekih praznika i, po tradicijama svojih predaka, doslovno u njemu kaže: »Oto poslah moje glumce Radoja Vuksalića sa družbom na Vaše svetce, neka nam ste veseli«.

Nakon turskog osvajanja u ovome kraju došlo je do znatnih promjena. Grad Borač sa svojim Varošištima je opustio, a u redovima hrišćanskog stanovništva došlo je do većih kretanja. U to vrijeme Turci su jedan dio stanovništva vodili sa sobom i ostavljali ga u krajevima koji su bili ratovima proriječeni i opustošeni. Ako se ta pomjeranja i seobe stanovništva iz rogatičkog kraja gledaju kroz istorijske događaje

s kojima su vezani, onda se sve do bečkog poraza (1683—1699) mogu naći primjeri kako su u usponu Turskog Carstva ne samo hrišćani iz ovih krajeva selili u naše sjeverne i sjeverozapadne krajeve nego kako su i muslimanske spahije u velikom broju ginule na bojnim poljima, a pojedinci među preživjelim kao zaslužni ratnici dobijali i nove feudalne posjede, na koje su odlazili u Ugarsku. Krupni feudalni posjed hrišćanskih Pavlovića uklopljen je nakon izvršenih osvajanja u turski feudalni sistem, u kojem je činio kategoriju »hasi humajum« — carske zemlje, a zatim krupnijih i potom sve sitnijih spahijskih posjeda u timarskom lenskom sistemu kroz stoljeća. U popisu bosanskih spahija na rijeci Prutu 1711. godine vidi se da je srednjovjekovna župa boračka prerasla u timarsku nahiju Pavle, sastavljenu iz više geografskih jedinica (Borač, Vrtar, Brodar, Hrtar, Dobrun, Višegrad, Studena, Olovci i Osat) i da je prema broju spahija i njihovih konjanika bila najjača među svim nahijama ejaleta bosanskoga. Zbog velikog broja zaima

SPOMENIK
BRACI RADILOVICA

i timarnika u ovome kraju, bosanski alajbeg imao je u Rogatici i svog zastupnika, koji je bio posrednik između nosioca lene i predstavnika vlasti.

U rogatičkom kraju, pored islamskih, bilo je i hrišćanskih spahija (Balčaci iz Živaljevića i Kujundžići sa Ustikoline). Za ove stare pravoslavne porodice iz istočne Bosne zna se da su i poslije turskog osvajanja stalno nosile oružje i da su kao hrišćanske spahije prvi put predale svoje berate i sablje Omerpaši Latasu kada je uveden tamzimat i ukinuta spahijska vojska. Njihov primjer uzima se i kao dokaz da Turci nakon izvršenog osvajanja nisu tražili bezuslovan prelaz na islam kao pogodbu za održanje imanja. U ovom kraju hrišćani su se snalazili pod Turcima. Snažan dokaz za to je stara crkva na Sopotnici kod Goražda i manastirska štamparija koja je tu postojala 1529. godine. Benedikt Kuripešić, koji je prolazio kroz Rogaticu (1530), naziva hrišćane u ovom kraju Srbima, a njihov govor i pismo naziva srpskim. Iako nije bilo pune slobode religioznog života za hrišćane sve do tanzimata, ipak je sveštenstvo tolerisano i imalo je jakog uticaja u onom dijelu naroda koji se grčevitije držao crkve. Po strukturi stare crkvene hijerarhije rogatički kraj nalazio se nekada u sastavu parohije koja se prostirala od Goražda preko Prače, Rogatice, Romanije i Glasinca sve do Igrišta više Vlasenice. Pravoslavno stanovništvo s tog područja bilo je upućeno na staru crkvu Sv. Đorđa na Sopotnici, zadužbinu Hercega Stjepana (u turskim izvorima Sv. Đurađ). Međutim, dok se potrebe feudalaca nisu povećavale i feudalna lena (zijameti i timari) nisu bili usitnjeni, za kmetove i čivčije u ovom kraju život je bio prilično snošljiv. Stoga je u pomjeranju stanovništva, u migracionim strujanjima, pa i u metanastazičkim kretanjima, cijeli rogatički kraj, zajedno sa Glasincem, predstavljao privlačno područje za naseljavanje.

Kada je iza bečkog poraza Turska Imperija prešla u defanzivu, a naročito povlačenjem iz Ugarske i Slavonije na granice Dunava i Save, mijenjale su se i prilike u životu naroda na štetu hrišćanskog stanovništva. Talasi izbjeglih muslimanskih porodica zapljusnuli su Bosnu sa svih strana, pa su dopirali i u rogatički kraj (Ferhatbegovići i Pešte u Rogatici, Hodžići u Primčićima i Sjenari u Mrvićima) čak iz Budima, a bilo je ovih doseljenika i iz Dalmacije napuštanjem (1687) Boke i Risna (Škaljići u Rogatici), pa i iz Slavonije, koji su se smještali oko rijeke Drine i Prače. Za vrijeme ustanka u Srbiji (1803—1813) i poslije, sve do 1863. godine, doselio se u rogatički kraj znatan broj muslimanskih porodica iz Srbije, osobito iz gradova (porodice Vajzovići, Čolići, Twice, Valjevci i Užičani

u Rogatici, zatim Biogradlije u Mrvićima, Lele iz Smedereva u Pedišama i Huremi koji su preko Višegrada i Rogatice došli u Košuticu). Cijela grupa zanatlija, većinom kovača (Smajići, Herceglići, Sitarevići i Mucići), doselili su tada u Rogaticu iz grada Sokola u Srbiji. Slično je bilo i sa muslimanima iz Kolašina i Crne Gore u toku XIX vijeka. Talas seobe kolašinskih i nikšićkih muslimana, zvanih »arnauta«, došao je u rogatički kraj (toj grupi pripadaju Makaši u Kukavicama kod Rogatice, Kulići u Smrtićima i Mrvićima, Mujagići u Nepravdićima, Hrbati u Pobratcima i Hodžići u Nepravdićima, svi iz Kolašina, a Bajraktarevići i Šehovići u Primčićima i Mrvićima iz Podgorice i Jusići u Mrvićima iz Nikšića). Jaku migracionu struju iz novopazarskog Sandžaka iskoristio je bosanski valija Osman Šerif-paša da dolaskom novih doseljenika i njihovim smještajem u rogatičkom kraju, kao i u ostaloj istočnoj Bosni, ojača granicu prema Srbiji. Izvjesno povećanje muslimanskog stanovništva u Rogatici osjetilo se iza polovine XIX vijeka, kada su, poslije ukidanja janjičara i uvođenja nizama, počeli da se povlače iz redova spahija begovi feudalci sa sela u gradove. Tako je i u Rogatici pojačana gradska populacija iz redova muslimanskog feudalnog plemstva sa Pašića Kule — Pašići, sa Pavičine Kule — Pavice, sa Ajanovića Kule — Ajanovići, sa Kule na Glasincu — Tankovići, iz Gornjeg i Donjeg Odžaka — Šahinpašići.

Od početka XVIII vijeka politički i privredni razlozi seoba i etničkog grupisanja pravoslavnog stanovništva ovdje postaju sve izrazitiji. Pod uticajem tadašnjih događaja dolazi do prisilnih preseljavanja stanovništva iz južnih oblasti u ovaj kraj. Kada je Numan-paša Čuprić u septembru 1714. godine sa ogromnom vojskom pregazio Drobnjak, Pivu, Crnu Goru i Brda, njegovi odredi stvarali su pustoš, pa je ta godina u narodnom predanju ostala duboko urezana kao zloglasna »Numanova godina«. Tom prilikom Čuprić je doveo u ropstvo oko 4000 zarobljenika, koje je, sa ženama i djecom, naselio većinom po Glasincu i njegovoj okolini. Hroničar Mula Mustafa Bašeskija spominje kako su iza pomora 1783. godine na Glasincu bile naseljene neke čivčije iz Gacka. U vojnoj akciji Sulejman-paše Skopljaka učestvovala su i rogatičke spahije. Kada je 1806. godine ustao protiv pobunjenih Drobnjaka, u ropstvo je doveo 64 porodice, koje su zatim naseljene u okolini Rogatice. Povremenog prisilnog preseljavanja bilo je i kasnije, a naročito nakon pogibije Smail-age Čengića (1840), kada je, radi odmazde, iz Hercegovine i Drobnjaka preseljeno nekoliko hiljada stanovnika, od kojih je dobar broj naseljen i u rogatičkoj okolini.

Pored ovih, u pretežnoj mjeri prisilnih preseljavanja, i nomadski način života uticao je na seosko stanovništvo da lako napušta svoja staništa i da se, zbog neimaštine ili nerodnih godina, naseljava u ovim planinskim krajevima. To su, zapravo, sitnija migraciona strujanja uslovljena isključivo ekonomskim razlozima. Neki od tih doseljenika krčili su sebi zemljišta u ovom kraju, a nekima od njih davali su i pojedini feudanci upražnjene posjede. Ovakvi doseljenici najviše su se trudili da udovolje obavezama prema feudalnim gospodarima, jer je svaka grublja greška mogla da donese ne samo gubitak imanja nego i života.

Ova stalna kretanja stanovništva iz istočne Hercegovine, Crne Gore i Starog Vlaha preko gornjeg Podrinja, Međeđe, Ustiprača i Goražda u pravcu Rogatice i Glasinca, kao krajnje ekspanzije Starog Vlaha, stvorila su u tom pogledu od rogatičkog kraja neku vrstu »migracionih vratnica«. Kroz njih su se u prošlosti neprekidno odvijala ta kretanja stanovništva i proširivala se preko Ludmera u pravcu Osata i u Donje Podrinje, a dijelom se preko Drine nastavljala u Rađevinu. Pocerinu i Mačvu sve do Šapca. Poslije stvaranja Srbije nastali su jači ekonomski i kulturni razlozi koji su uticali i na djelomično iseljavanje pravoslavnog stanovništva iz rogatičkog kraja.

Osim stradanja u ratovima, pustošenja i iseljavanja, bilo je i drugih uzroka koji su uticali da stalnijeg i normalnijeg dužeg populacionog stanja nije moglo biti u rogatičkom kraju. Dolazila su vremena u kojima se, usljed čestih zaraznih bolesti, staro stanovništvo do temelja zatiralo. U nekoliko mahova kuge su strašno opustošile čitave krajeve istočne Bosne. U gradu Rogatici iz tih vremena poznata su dva povećća grobišta masovno sahranjivanih u pomorima od kuge: jedno na maloj uzvišici kod starog brijesta u blizini džamije Arnaudije i drugo u velikom groblju iza džamije Šejhulislamije, prema glavnom drumu za Višegrad.

U rogatičkom kraju sada je nastanjeno malo starosjedilaca. Za Jesenkoviće se zna da su jedan od najstarijih muslimanskih rodova u Rogatici. Ušli su u razvoj gradske privrede kao zanatlije iz janjičarskog reda, kada se u feudalnom sistemu razvijala srednjovjekovna esnafska organizacija. Bavili su se i trgovinom. Od ovog roda potiču Dajdžići i Hadžiahmetovići u Rogatici.

Mada su Hrelje iz Rogatice prema jednoj legendi vezani za Novi Pazar (po fabuli o Relji Krilatici iz Novog Pazara), sigurno je da su oni starinici u ovom kraju i da su porijeklom vezani za Glasinac i za značajnu ličnost Hrelje (po kome su u davnoj prošlosti prozvana dva lokaliteta na Glasincu: Hrelji-

no polje i Hreljin grad. Nakon turskog osvajanja za njegove potomke Hrelje vezan je u Rogatici i najstariji, Hreljin han. Izgleda da je po Glasinačkom Hrelji nazvano i selo Reljevo kod Sarajeva, ali je najinteresantnije da se u porodičnom predanju uglednog dubrovačkog roda Ohmućevića pominju i Hrelja i Glasinac.

Pored starosjedilačkih porodica Brankovića, Sokolovića i Oprašića, koji su, kao islamizirani rodovi starog plemstva, živjeli po selima, u ovu grupu spadaju i stari rodovi Ajanovića, Tankovića i Babića. Radilovići su živjeli u državi Pavlovića i bili su njihova mala vlastela, a nakon turskog osvajanja su islamizirani. Grobni lokalitet Hasana i Ahmeta Radilovića, sa očuvanim spomenikom i vlasništvom parcele («plemenita baština») u Čadovini na čairu Hadžibega Ajanovića, pokazuje da ovaj rod vodi porijeklo od stare vlastele Radilovića, koji su i u kasnijim generacijama istaknutih ajana zadržali vojni poziv svojih predaka. Tankovići su imali odžake i kule u Baltićima i na Kuli. Bili su poznati kao ratnici i po vojnom pozivu neki od njih selili su i u Bosansku krajinu a drugi u Sarajevo. Od starog roda Babića iz Sokolovića sredinom XIX vijeka Mustafa-paša Babić bio je u Sarajevu najznačajnija ličnost do dolaska Omer-paše Latasa. Po njemu se i danas u Sarajevu naziva poznati lokalitet Babića bašča.

Šahinpašići su stari rod. Oni su, zapravo, jedan ogranak Sokolovića i vode porijeklo od Šahin-paše, koji je bio rodom sa Glasinca iz sela Krnjija. Po jednoj verziji, odveo ga je stari Bando u janjičare. Zna se da je 1636. postao janjičarski aga, zatim namjesnik u Siriji, a 1639. godine došao je za bosanskog vezira i zatim bio namjesnik u Kanjiži. Ovaj rod dao je veliki broj istaknutih ratnika na pojedinim bojnim poljima Evrope. Pojedini nosioci lena iz ovog roda selili su i u Ugarsku, a neki kasnije i u druga mjesta u Bosni.

Sijerčići u Rogatici ogranak su starog vlasteoskog roda iz Goražda. Prema jednoj verziji iz narodnog predanja, porijeklom su iz sela Sijerci sa Glasinca, gdje su se u srednjem vijeku nazivali Lučići. Po drugoj verziji, to bi se možda moglo odnositi na Sijerčića sa Ponora a ne i na Sijerčića iz Goražda, koji su u islamizaciji ovog kraja, prema narodnom predanju, vezani za njihovog pretka — velikog vlastelina Radoslava Širjanića. Njegova nadgrobna ploča na Sopotnici i danas leži u porti crkve koja je u turskom periodu bila pod svjetovnom zaštitom ovog starog begovskog roda iz Goražda.

I Teskeredžići u Rogatici su jedan ogranak starog roda iz Travnika. Davniji iseljenici, koji se danas nalaze u sjevernoj Bosni i Semberiji, jesu starosjedilačke porodice iz rogatičkog

kraja — stari begovski rod Preljubovića u Bijeljini. Oni su direktni potomci istoimene islamizirane vlastele iz Preljubovića sa Glasinca. Po jednoj verziji, cijeli rod Salihbegovića u Bijeljini je stara korjenika koja potiče iz prvih redova potomstva velike vlastele Pavlovića iz Borča. Rod Pračići u Bosanskoj Gradišci bez sumnje ima svoje staro porijeklo u Prači, odakle je njihovog pretka vojna dužnost pokrenula na odbranu granica u Bosanskoj krajini.

Hafizovići u Rogatici vode porijeklo od Hafiz Mehmedefendije, rogatičkog muderisa i šerijatskog sudije iz 1737. godine. Za njega se zna da je bio rodom iz Kastumanije (Mala Azija) Erbi Hisar ili Alaudin i da je prije dolaska u Rogaticu služio u Anadoliji. U Rogatici se oženio i imao četiri sina, od kojih se ovaj rod razgranao, davši i ratnike, ali najviše učenih ljudi.

Po jednoj verziji i Kulovci u Žepi nisu domaćeg porijekla, kao ni Arnautlije iz Arnautovića, bilo da se javljaju kao jedna grana iz potomstva Husein-bega Arnautlije iz XVI vijeka ili kao posebna grana kasnijih doseljenika. Za rod Čutahije sa Glasinca, odnosno iz Rakitnice, zna se da su bili jedan od najstarijih muslimanskih rodova u Bosni i da su doselili iz grada Kjutahije u Maloj Aziji.

Kao poznati starosjedinci pravoslavnih rodova u ovom kraju ističu se Balčaci iz Živaljevića, koji su još od prvih vremena imali svoj timar u Staroj Gori i bili hrišćanske spahije sve do polovine XIX vijeka, kada su se izjednačili sa ostalom rajom.

Spahići u Rogatici su stari pravoslavni rod, a porijeklom su iz obližnjeg Podrinja. Potomci su nekog Dragoja Kujundžića iz Ustikoline. Prema narodnom predanju, Dragoje je dobio ferman i spahiluk od Mehmeda Fatiha izbavivši ga na Ustikolini da se pri nekom gazu ne utopi u Drini 1463. godine. Po ovom spahiji Dragoju prozvali su se Spahići. Iz tog roda potiče i Jovan spahija, koji je obnovio crkvu manastira Sv. Trojice kod Pljevalja. Dragoje je imao i dva brata, Miroja i Ljuboja Kujundžića, čiji su potomci prešli na islam. Od Miroja su porijeklom historijski poznati begovi Mirići, a od Ljuboja su, po tom predanju, bili sinovi Teodor i Đorđe Ljubović, kaluđerici manastira na Sopotnici. Treći, najmlađi njihov brat, prešao je na islam i dobio spahiluk kod Nevesinja. Po ovom predanju čuveni bezi Ljubovići u Odžaku kod Nevesinja potomci su Ljubojevi.

Starinički rod su i Vukašinovići sa Vladevina i iz Drobnića. Ima ih nekoliko ogranaka oko Rogatice. Iz ovog roda bio je i Radić Vukašinović, koji se kao knez iz Rogatice spominje u jednom beratu iz 1491. godine.

Starosjedilački su rod i rogatički Sokolovići, kao jedan ogranak velikog plemenskog stabla Sokolovića. U tom ogranku, koji se održao u hrišćanstvu, kao po nekoj tradiciji, sa oca na sina, stalno se održavao terzijski zanat. Iz ovog roda je na prelomu XIX i XX vijeka nikao Mićo Sokolović, sin Simin iz Rogatice, poznati vođa radničkog pokreta u Bosni.

Jovičići iz Gučeva, prema narodnom predanju i sačuvanim rodovskim tradicijama, u ovome su kraju pravi starinici, a takođe i Ivančajići iz Nepravdića, koji se na Glasincu nalaze još iz vremena prije turskog osvajanja.

Vrlo star rod su i Pilindavići u Knežini, koji nikad nisu bili ni kmetovi ni čivčije nego su imali svoje zemlje.

Starinici su i rod Rajića na Vrhovinama. Prema predanju, oni potiču od nekog vojvode Uglješe koji je po dolasku Turaka odselio preko Save, a njegovi potomci se, kao »raja«, prozvali Rajićima. Od njih potiče islamizirani rod Rape u Rakovoj Nozi. Po tvrđenju stogodišnjaka Mijata (Šunde) Rajića, muslimanke iz roda Rapa u ranijim vremenima nikad se nisu pokrivale pred muškarcima Rajićima, jer su ih smatrali i nazivali svojim djeverima.

Karišici iz okoline Rogatice, Kanostrevci iz Kanostrevaca, odnosno, Jasika kod Vjetrenika i Koromani iz Sjetline kod Podgraba stari su pravoslavni rodovi, ali za njih nema pozitivnih dokaza da bi se moglo tvrditi da su starosjedoci.

Veliki je broj pravoslavnih rodova u gradu i okolini Rogatice koji o svom doseljavanju imaju sačuvane i tradicije. Kojići su starinom Samardžići od Nevesinja, Bajčetići od Bileće, Cvjetići su takođe od Nevesinja, Forcani su starinom Govedarice od Gacka a daljom starinom iz Herceg-Novog. Kosorići, Cerovići, Karadžići, Pejovići i Vukovići su iz Drobnjaka, a Jovanovići su starinom Đurđevci iz Lukova. Furtule su starinom od Kolašina, a Bartule iz Drobnjaka. Koprivice su iz Banjana, a Papići iz Hercegovine i ogranak su stare korjenike Miloradovića iz Trebjese. Puhanci su starinom Đurđići iz Komarnice u Drobnjaku, a Limići su starinom Radovići iz Pive. Gojkovići i Đuričići su od Gacka, a Odovići su starinom Rovčani iz Dubokog, gdje su se zvali Šćepanovići. Šoljevići, Pajurkovići i Obradovići su iz Nove Varoši. Čizmići su iz Čajetine kod Užica, a Nikolići iz Sevojna kod Užica. Toševići su iz Foče, a daljom starinom su Drobnjaci.

Ograničenost prostora ne daje mogućnost za iscrpniji i studiozan pregled svih poznatih rodova, ali se već po ovoj minijaturnoj slici opšteg stanja populacije stanovništva može zaključiti da znatno preovladavaju doseljenički rodovi. Doseljenici iz južnih oblasti promijenili su i raniji tip sela, koja su bila donekle grupisana sa kućama oko »trzni«, u čiji se četvrtasti slobodan prostor u selu ulazilo nepravilnim seoskim sokacima sa raznih strana. Taj tip sela rijetko se zadržao u rogatičkom kraju, jer su umjesto njega nastala sela razbijenog tipa, adekvatnijeg interesima ekstenzivnog stočarstva u feudalnoj eksploataciji da se u takvim naseljima održi snažan stočni fond za vojne potrebe.

Doseljenici su miješanjem i stapanjem sa ostalim stanovništvom rogatičkog kraja, čiji se uticaj donekle i na njih odrazio, stvorili područje jedinstvene etničke cjeline. U nastalim vremenima ovdje je stanovništvo podijeljeno na pravoslavne i muslimane, ali se oni u osnovi ni po čemu ne razlikuju. Pored toga što su vezani zajedničkim jezikom, vezani su i zajedničkim osobinama, zajedničkim običajima, navikama, načinom života, pa i zajedničkom istorijom koja ih je nepoštedno, a često i veoma nemilosrdno prebacivala i grupisala. Sve njihove zajedničke osobine slivaju ih u jedan etnički organizam sa punom skladnošću. Stanovništvo ovoga kraja, uzeto u cjelini, predstavlja prelaznu etničku oblast između Bosne i Hercegovine. Njegove duhovne i tjelesne osobine, običaji i doskorašnja narodna nošnja više su hercegovački. Stanovnici iz Osata, Ludmera, Birča i Posavine, pa i sarajevskog Mulaluka, zovu još i danas ne samo stanovništvo Glasinca i Romanije nego i cijelog rogatičkog kraja — Erama, upravo onako kako s druge strane Drine cio užički kraj s višegradskom pozadinom u Srbiji nazivaju Erama.

Stanovnici ovoga kraja pripadaju dinarsko-antropološkom tipu erskog varijeteta. To su brđani prožimani stalnim preslojavanjima i migracionim strujama iz južnih oblasti (istočne Hercegovine, Crne Gore i Starog Vlaha), dakle, ljudima istih psihičkih osobina koje su se, u smjenama generacija, kod njih vijekovima održavale i podmlađivale. Živog su duha, obdareni živom i raznovrsnom osjećajnošću i jakim samopouzdanjem. Istorija ovoga kraja pokazuje kako su se mnogi domaći ljudi, pod uticajem raznih okolnosti i događaja, znali da uzdignu iznad svojih savremenika kao viđene istorijske ličnosti. Očvrtnuli su u raznim nevoljama i patnjama. Kod njih je uvijek zapažana i fizička čvrstoća. Snalažljivi su i u najvećim nevoljama. Među njima ima velik broj ljudi vrlo živog temperamenta. Mahom su impulzivni. Njihova sredina rađa i dobar

broj pregalaca velikog požrtvovanja. Imaju visoko razvijene moralne i intelektualne osobine. Naročito im je razvijen smisao za gostoprimstvo i ljubav prema starim slovenskim običajima. Razvijen im je osjećaj i za viteške igre i natjecanja (skok iz »ćusteka« i zaleta u dalj i u visinu preko »kanice«, bacanje »lakog«, »srednjeg« i »teškog« kamena s ramena, trke pješaka, skakanje na mješine i konjske trke, koje posmatra svo muško i žensko stanovništvo, najviše o svadbama, a vrlo često i prilikom opklada).

Prilike koje su vladale u čvrstim okvirima ranijeg feudalnog društva počele su se znatno mijenjati u periodu austrijske uprave, a naročito poslije prvog svjetskog rata, što se najviše odražavalo u odnosu selo — grad. Poslije drugog svjetskog rata i u pogledu rasporeda stanovništva došlo je do velikih promjena. Staro gradsko stanovništvo iz Rogatice većinom se iselilo u raznim pravcima, a najviše u Sarajevo. Uporedo s tim došlo je do velike fluktuacije seoskog stanovništva iz okolnih sela u Rogaticu. Socijalistički društveno-ekonomski odnosi, živ prosvjetni i kulturni razvitak u gradu i po selima, demokratizacija uprave, sistem samoupravljanja u preduzećima i komunama — sve je to u cijelom rogatičkom kraju značilo kvalitetan skok. Socijalistički preobražaj odrazio se snažno na cjelokupan život stanovništva ovog kraja. Danas su i po selima velika rijetkost kuće s drvenim krovovima i brvnima, a osjetno poboljšanje nastupilo je i u pogledu ostalih higijenskih i kulturnih potreba. U uslovima novog života, može se sa sigurnošću gledati i u budućnost, u kojoj će mnoge nove intelektualne i moralne vrijednosti stanovništva ovog kraja doći do izražaja.

VESELIN KOSORIĆ